

В.Ф.Черкасов

ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ

Навчальний посібник

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Тернопіль
Навчальна книга — Богдан

УДК 378 (09):78

ББК 74580.230

Ч48

Автор:

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри музично-теоретичних та інструментальних дисциплін Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
Черкасов Володимир Федорович.

Рецензенти:

доктор педагогічних наук, професор Інституту мистецтв Київського національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
Г.М. Падалка;

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та методики музичного мистецтва Інституту мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка
О.М. Олексюк;

доктор педагогічних наук, професор, заступник директора з наукової роботи, завідувач відділу педагогічної естетики та етики Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України
О.М. Отич.

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів (лист № 1/11-16286 від 28.10.2013 р.).

Черкасов В.Ф.

Ч48

Теорія і методика музичної освіти: навчальний посібник / В.Ф Черкасов — Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2014. — 472 с.

ISBN 978-966-10-3848-5

Навчальний посібник розроблено відповідно до програми освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» мистецьких спеціальностей вищих навчальних закладів. У посібнику здійснено ретроспективний аналіз педагогічних систем масового музичного виховання ХХ століття. З позицій сучасної методології обґрунтовано специфіку уроку музики, принципи та методи музичного навчання, зміст сучасних інтерактивних музично-педагогічних технологій. Згідно з чинними програмами розкривається методика викладання музичного мистецтва в 1–8 класах, з'ясовується зміст й організації позакласної діяльності учнів ЗНЗ. Крім зазначеного, зроблено компаративний аналіз досвіду художньо-естетичного виховання молоді за рубежом.

Видання розраховане на викладачів і студентів мистецьких спеціальностей, учителів, шанувальників вітчизняної теорії і методики музичної освіти.

УДК 378 (09):78

ББК 74580.230

ISBN 978-966-10-3848-5

© Черкасов В.Ф., 2014

© Навчальна книга — Богдан, 2014

ЗМІСТ

Передмова	7
---------------------	---

Змістовий модуль I

<i>Теорія і методика музичної освіти в системі педагогічних наук. Її предмет і завдання.</i>	11
--	----

Змістовий модуль II

<i>Ретроспективний аналіз вітчизняних і зарубіжних систем масового музичного виховання</i>	18
--	----

2.1. Становлення і розвиток вітчизняної музичної освіти в різні історичні періоди.	18
2.2. Педагогічні ідеї українських музикантів-педагогів кінця XIX — початку XX століття	41
2.3. Представники вітчизняної системи музично-естетичного виховання молоді XX століття	52
2.4. Провідні педагогічні ідеї сучасних науковців у галузі загальної музичної освіти на межі XX—XXI століть	73
2.5. Європейські системи масового музичного виховання	81

Змістовий модуль III

<i>Музично-освітня система України в другій половині XX століття</i>	97
--	----

3.1. Періодизація музично-освітньої системи в Україні в другій половині XX століття.	97
3.2. Порівняльна характеристика шкільних програм з музично-естетичного виховання молоді другої половини XX століття	106
3.3. Характеристика шкільних програм з художньо-естетичного виховання молоді на межі двох тисячоліть.	117

Змістовий модуль IV

<i>Мета й завдання, зміст загальної музичної освіти.</i>	134
--	-----

4.1. Мета загальної музичної освіти	134
4.2. Основні завдання в галузі художньо-естетичного виховання молоді	137
4.3. Зміст загальної музичної освіти	139

Змістовий модуль V

Урок музики в сучасному загальноосвітньому навчальному закладі 148

- 5.1. Урок музики як основна форма організації навчально-виховного процесу 148
- 5.2. Специфічні особливості уроку музики 151
- 5.3. Класифікація уроків музики 155
- 5.4. Сценарій уроку, його складові та структурні компоненти.
План-конспект уроку музики 165

Змістовий модуль VI

Принципи та методи музичного навчання

в сучасних загальноосвітніх навчальних закладах 174

- 6.1. Порівняльна характеристика різних підходів до визначення принципів музичного навчання 174
- 6.2. Принципи музичного навчання 180
- 6.3. Інтерактивні методи музичного навчання 190

Змістовий модуль VII

Сучасні інтерактивні музично-педагогічні технології 212

- 7.1. Аналіз феномена «музично-педагогічні технології» 212
- 7.2. Сприймання музики 215
- 7.3. Вокально-хорова робота 224
 - 7.3.1. Розспівування класу 235
 - 7.3.2. Робота над шкільним пісенним репертуаром 238
- 7.4. Музично-теоретична підготовка 245
- 7.5. Імпровізація 249
- 7.6. Гра на музичних інструментах 256
- 7.7. Музично-пластична діяльність 260

Змістовий модуль VIII

Методика викладання музики в 1–2 класах 267

- 8.1. Особливості психофізіологічного розвитку учнів 1–2 класів 267
- 8.2. Виявлення рівня розвитку індивідуальних музичних здібностей дітей 274
- 8.3. Формування навичок сприймання творів музичного мистецтва 276
- 8.4. Вокально-хорове виховання учнів 1–2 класів і розвиток музично-слухових уявлень 293

8.5. Вивчення основ нотної грамоти	296
8.6. Музично-пластична діяльність і розвиток чуття ритму в молодших школярів	299

Змістовий модуль ІХ

<i>Методика викладання музики в 3–4 класах</i>	304
9.1. Особливості психофізіологічного розвитку учнів 3–4 класів	304
9.2. Формування вокально-хорових навичок учнів у процесі роботи над шкільним пісенним репертуаром	309
9.3. Робота вчителя над удосконаленням навичок сприймання музики	312
9.4. Музично-ритмічні рухи та музично-пластичне інтонування на уроках музики в 3–4 класах	330

Змістовий модуль Х

<i>Методика викладання музичного мистецтва в 5–6 класах</i>	334
10.1. Особливості психофізіологічного розвитку учнів 5–6 класів	334
10.2. Удосконалення вокально-хорових навичок учнів на уроках музичного мистецтва	341
10.3. Підходи до реалізації змісту шкільної програми зі слухання музики	344
10.4. Музично-теоретична підготовка учнів 5–6 класів	355

Змістовий модуль ХІ

<i>Методика викладання музичного мистецтва в 7–8 класах</i>	360
11.1. Особливості психофізіологічного розвитку учнів 7–8 класів	360
11.2. Проблеми вокально-хорового виховання підлітків на уроках музичного мистецтва	366
11.3. Поглиблення знань, формування вмій і навичок у галузі сприймання музики	369
11.4. Музично-теоретична підготовка учнів середніх класів	386

Змістовий модуль ХІІ

<i>Зміст й організація позакласної діяльності учнів загальноосвітніх навчальних закладів</i>	391
12.1. Масові форми роботи з художньо-естетичного виховання молоді	391

12.2. Гурткові форми позакласної роботи в загальноосвітніх навчальних закладах	402
12.2.1. Хорові колективи	402
12.2.2. Оркестрові колективи.	406
12.2.3. Гуртки сольного співу	409
12.2.4. Фольклорні ансамблі та ансамблі народної музики. . .	412
12.2.5. Індивідуальне навчання гри на музичних інструментах . .	415

Змістовий модуль XIII

Компаративний аналіз досвіду художньо-естетичного виховання молоді за рубежем

13.1. Музика в системі шкільної освіти країн Західної Європи . .	421
13.2. Система шкільної музичної освіти в Австралії, США, Японії	436
13.3. Загальна музична освіта в скандинавських країнах	442
Післямова.	449
Термінологічний словник	451

ПЕРЕДМОВА

У вітчизняній музично-освітній системі на межі двох тисячоліть з'явилися навчально-методичні посібники і підручники, в яких узагальнено багаторічний досвід зарубіжних й вітчизняних науковців та педагогів-практиків у галузі загальної музичної освіти. З-поміж таких видань можна назвати навчальний посібник О.Олексюк «Музична педагогіка» (2006 р.), у якому обґрунтовано методичні основи музичної педагогіки, історичні етапи її розвитку, а також основні положення теорії і методики музичної освіти. Наразі це перший навчальний посібник, у якому спостерігається кредитно-модульний підхід до викладу навчального матеріалу.

Першим виданням з історії західноєвропейської музичної педагогіки став навчальний посібник О.Ростовського «Лекції з історії західноєвропейської музичної педагогіки» (2003 р.). Автор у контексті естетичного виховання обґрунтовує найвідоміші системи музичного виховання, погляди педагогів-музикантів та основні положення музичної освіти, починаючи з давнини й закінчуючи ХХ століттям. О.Ростовський знайомить майбутніх учителів з педагогічними концепціями кращих представників західноєвропейської музичної педагогіки кінця ХІХ — першої та другої половини ХХ століття.

Вагомим внеском у розвиток вітчизняної музично-педагогічної думки став навчальний посібник О.Ростовського «Теорія і методика музичної освіти» (2011 р.), де автором узагальнено здобутки європейської музичної педагогіки від античності до сьогодення, презентовано провідні педагогічні ідеї зарубіжних та українських педагогів-музикантів, обґрунтовано теоретико-методичні основи музичної освіти школярів, методику проведення уроків музики, організацію слухання музики, методику навчання співу та засвоєння музичних знань. Крім зазначеного, взаємозв'язок різних видів мистецтв на уроках музики, методологічні й методичні проблеми музичної освіти, а також законності й принципи музичної освіти молоді.

Наприкінці ХХ століття відбувається модернізація музично-педагогічної освіти в цілому та, зокрема, загальної музичної освіти. Відповідно до Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти О.Рудницькою обґрунтовано концептуальні засади мистецької

освіти, які опубліковано в навчальному посібнику «Педагогіка: загальна та мистецька» (2002 р.). У ньому вперше виявлено особливості мистецької освіти в контексті загальної педагогіки, розглянуто сучасні досягнення теорії та практики викладання дисциплін художньо-естетичного циклу.

Першою фундаментальною працею в теорії та історії мистецької педагогіки є монографічне дослідження Л. Масол «Загальна мистецька освіта: теорія і практика» (2006 р.), у якому виявлені передумови й стан проблеми навчання і виховання учнів засобами мистецтва. Автором теоретично обгрунтовано предметно-інтегративну модель загальної мистецької освіти, до якої входить вивчення музичного мистецтва, образотворчого мистецтва, хореографії, театру, екранних мистецтв.

Грунтовним дослідженням з теорії і методики викладання мистецьких дисциплін стала монографія Г. Падалки «Педагогіка мистецтва» (2008 р.). У цій монографії розкрито методологічні засади, принципи, педагогічні умови та методи викладання навчальних дисциплін з різних видів мистецтва. Окрім того, розкриваються питання цілісності навчального процесу, його культуровідповідності й естетичної спрямованості.

Отже, за останнє десятиріччя вітчизняними науковцями узагальнено та обгрунтовано багаторічний досвід дослідників і педагогів-практиків у галузі музично-педагогічної освіти. Написано та опубліковано монографічні дослідження й навчальні посібники з музичної педагогіки, теорії і методики музичної освіти, педагогіки мистецтва, які відповідають вимогам і Державним стандартам середньої та вищої школи.

Запропонований нами навчальний посібник укладено відповідно до навчальної програми з дисципліни «Теорія і методика музичної освіти», вивчення якої передбачено на мистецьких спеціальностях вищих навчальних закладів студентами, котрі готуються стати вчителями музики та музичного мистецтва загальноосвітніх навчальних закладів. Крім зазначеного, ми намагалися подати цей курс як інтегрований вищівський предмет, що акумулює знання психолого-педагогічних і фахових дисциплін, має свій категоріальний апарат, свою специфіку та охоплює різні аспекти теорії і методики музичної освіти.

Вивчення курсу «Теорії і методики музичної освіти» не можливо без усвідомлення досвіду становлення і розвитку системи музично-естетичного виховання починаючи від давнини, епохи Середньовіччя, Відродження, Просвітництва, тенденцій релігійно-морального, світського та народного виховання у XVIII–XIX столітті. Визначним явищем у системі музично-педагогічної освіти є теоретична та практична спадщина відомих діячів музичної культури кінця XIX — пер-

17. Обґрунтуйте сутність феномена «багатоголосний спів».
18. Охарактеризуйте сутність і призначення співу без супроводу (а капела).

7.3.1. Розспівування класу

Вокально-хорова робота умовно поділяється на дві частини: *розспівування класу й роботу над шкільним пісенним репертуаром*. Чільне місце в загальноосвітніх навчальних закладах як на уроці, так і в позакласній роботі з художньо-естетичного виховання, займає *розспівування*. «Розспівування, — тлумачать укладачі російсько-українського музичного лексикону В.Дряпіка і Ю.Соколовський, — як виконання спеціальних вокально-технічних вправ для підготовки голосового апарату і слуху співака перед початком занять або концертного виступу» [6, с. 152]. Залежно від вікових особливостей дітей учитель планує розспівування, яке *передбачає підготовку голосового апарату до співу* й вважається *вокально-слуховою настройкою* учнів для подальшої роботи над шкільним пісенним репертуаром. Розспівування ставить *за мету* формування вокально-хорових навичок та розвиток дитячого голосу в процесі виконання вокально-хорових вправ.

Залежно від мети уроку вокально-хорові вправи умовно поділяються на *дві групи*. До першої групи належать вправи, які не пов'язані з конкретними творами шкільного пісенного репертуару й передбачають оволодіння засобами вокально-хорової виразності для досягнення певного рівня художнього виконання. Вправи, які належать до другої групи, спрямовані на подолання вокальних труднощів, котрі трапляються у творах, передбачених шкільною програмою.

Вправи для розспівування поділяються на *унісонні й гармонічні*. На уроках і в процесі гурткової вокально-хорової роботи більше запроваджуються унісонні вправи. Побудовані на гамоподібному русі мелодії, унісонні вправи сприяють виробленню навичок унісонного ансамблю. Спів із чергуванням великих і малих секунд є запорукою чистоти інтонування.

Вправи для розспівування класифікуються за наступними *різнovidами*:

- унісонний спів тетраходів і секвенцій з голосними і на різні склади;
- спів вправ з використанням гармонічних сполучень;
- розспівування з використанням динамічних відтінків;
- виконання вправ з використанням різних штрихів.

Вокальні вправи повинні бути лаконічними й легко запам'ятовуватися та відповідати вимогам щодо подальшої роботи над пісенним репертуаром. Крім того, при доборі розспівок учитель зосереджує увагу на наступних *завданнях*:

- досягненні чистоти інтонування;
- формуванні навичок звуковедення;
- розширенні діапазону дитячих голосів;
- формуванні високої співацької позиції;
- розвитку гнучкості й рухливості дитячих голосів;
- вихованні навичок кантиленого співу;
- вирівнюванні дитячих голосів під час співу;
- розвитку навичок співу в різних динамічних відтінках.

У молодшому шкільному віці рекомендується *співати фальцетом*, намагатися зберегти головний регістр у голосі дитини. Вправи повинні бути невеликі за діапазоном, і розспівування необхідно починати з примарних тонів, зі звуків фа 1 — соль 1 октави. Робочий діапазон для розспівування в межах до 1 — до 2 октави. Звук у дітей цього віку повинен бути легким і дзвінким, прозорим за звучанням й сріблястим за виразністю. Учні середнього шкільного віку співають вправи на розвиток *мікстового й грудного регістрів*. Їхній спів вирізняється насиченістю й динамічністю звучання. З ростом вокального м'яза починається оформлення голосу. У хлопчиків порівняно з дівчатками з'являється *грудне звучання*. Для цього вікового періоду характерна *мутація*. Клас поділяється на дві хорові партії — *сопрано й альти*. Дитячі голоси у цьому віці звучать яскраво й виразно. Діапазон становить (ля) сі малої октави — (фа) соль 2 октави.

Відносно кількості вправ, які введено до структури уроку, то їх не повинно бути більше чотирьох або п'яти. Пам'ятаючи, що мета розспівування полягає в підготовці голосового апарату до співу, не рекомендується кожного уроку пропонувати дітям нові вокальні вправи. Доцільно відпрацьовувати вже знайомі розспівки

Уроками введення в тему передбачено ознайомлення учнів з напрямками, структурними особливостями та загальною характеристикою теми чверті або семестру. Уроки введення в тему слугують підґрунтям для поглиблення і систематизації знань, умінь і навичок, які учні засвоюють у процесі опанування різними видами музичної діяльності.

Уроки поглиблення теми займають значну частину навчального навантаження. Найперше слід зазначити, що кожна тема містить підтеми, має певну структурну побудову, яка дає цілісне уявлення про предмет вивчення. Засвоєння структурних компонентів відбувається у певному обсязі, необхідній послідовності, відповідно до навчальної програми, з використанням спеціальної термінології та методів навчання.

Урок узагальнення теми. Це останній урок навчальної чверті або семестру, на якому узагальнюється вивчений матеріал, підводяться підсумки засобом виділення основних проблем і ключових понять, зосереджується увага на практичному значенні здобутих знань, умінь і навичок для подальшого навчання і засвоєння базових основ музичного мистецтва. Основною метою уроку узагальнення теми є стимулювання інтересу молоді до подальшого вивчення закономірностей і тенденцій розвитку музичного мистецтва, визначення підходів до розвитку музично-творчих здібностей учнів у відповідних видах музичної діяльності.

Ф

Фольклорні ансамблі та ансамблі народної музики. У сучасних загальноосвітніх навчальних закладах молодь з великим задоволенням і відповідальністю бере участь у діяльності вокальних, інструментальних та вокально-інструментальних ансамблів, призначення яких у виконанні народної музики. Головним завданням керівника такого колективу є формування навичок виконання українських народних пісень, виховання пізнавального інтересу і поваги до традицій свого народу, розвиток творчих здібностей молоді, а відтак формування естетичної культури особистості.

Форми організації музичної освіти школярів регламентуються Державними стандартами середньої та вищої школи. Основною формою навчально-виховного процесу в загальноосвітніх навчальних закладах є урок музичного мистецтва. Окрім уроку, учні мають можливість розвивати індивідуальні музично-творчі здібності в позаурочній діяльності (масові та гурткові форми роботи), а також в позашкільних закладах освіти (дитячо-юнацькі центри та музичні школи). Мета цих осередків культурноосвітньої роботи — розвиток індивідуальних музичних здібностей школярів.

Х

Хор інтерпретується як колектив співаків, об'єднаних для спільного виконання вокально-хорових творів.

Хорові навички — навички строю і ансамблю, а також навички співу за диригентськими жестами вчителя.

Хоровий стрій передбачає точне інтонування інтервалів у мелодичному і гармонічному видах.

Ш

Шкільний пісенний репертуар — сукупність творів (дитячі, народні, авторські пісні) передбачених для виконання у класі, шкільними хоровими колективами, а також за участю солістів.

Навчальне видання

ЧЕРКАСОВ Володимир Федорович

ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ

Навчальний посібник

Рекомендовано

Міністерством освіти і науки України

Головний редактор *Богдан Будний*

Редактор *Оксана Гусак*

Обкладинка *Володимира Басалиги*

Комп'ютерна верстка *Тетяни Золоєдової*

Технічний редактор *Оксана Чучук*

Підписано до друку 02.04.2014. Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Гарнітура Таймс. Умовн. друк. арк. 26,97. Умовн. фарбо-відб. 26,97.

Видавництво «Навчальна книга – Богдан»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 4221 від 07.12.2011 р.

Навчальна книга – Богдан, просп. С. Бандери, 34а, м. Тернопіль, 46002
Навчальна книга – Богдан, а/с 529, м. Тернопіль, 46008
тел./факс (0352)52-06-07; 52-19-66; 52-05-48
office@bohdan-books.com
www.bohdan-books.com

ISBN 978-966-10-3848-5

9 | 789661 | 038485